

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

6-son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

№ 6 (5) – 2025

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy

kengashi huzuridagi Sudyalari oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasini mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrda 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

Umarov Sardor Yakubovich

QAYTA BIRLASHGAN GERMANIYA IQTISODIYOTI RIVOJLANISHINING
ASOSIY JIHATLARI 12-16

Atamuratova Dilafroz Rashidovna

XORAZM XALQ SOVET RESPUBLIKASINING ILK MATBUOTI: “INQILOB QUYOSHI” 17-20

Mansurov Ulug‘Bek

XX ASRNING 20-50-YILLARIDA NAMANGAN SHAHRIDA SOG‘LIQNI
SAQLASH TIZIMIDAGI MUAMMOLAR 21-24

Umid Bekmuhammad, Sayyora Samandarova

XORAZMDAGI JADID MAKTABLARIGA OID TA‘LIM
TASHKILOTLARI VA JAMIYATLARI 25-31

Norov Shuhrat, Turatosheva Sadoqat

O‘ZBEKISTON YOSHLAR SIYOSATINING IJTIMOIIY, MADANIY VA TA‘LIMIIY
SOHALARDAGI FALSAFIY ASOSLARI VA UNING MA‘NAVIY YETUK YOSHLARNI
SHAKLLANTIRISHDAGI ROLI 32-38

Sultanov Samandar Mahmud o‘g‘li

QUYI AMUDARYO VA BUXORO-QORAKO‘L HUDUDI MANZILGOHLARINING
MODDIY ASHYOLARDA AKS ETISHI 39-42

Quranboyeva Sevinchoy

SOVET HOKIMIYATI DAVRIDA XORAZM VILOYATI AHOLISINING UY-JOY
QURILISHIDA IJTIMOIIY HAYOTNING AKS ETISHI (1945-1985-YILLAR MISOLIDA) 43-46

Mamajanov Azizbek

SOVET HUKUMATI AGRAR SIYOSATINING O‘ZBEKISTON SSR IRRIGATSIYA
TIZIMIGA TA‘SIRI (1950-1990-YILLAR)..... 47-52

Baxritdinov Jasurbek

AKADEMIK ABDULAHAD MUHAMMADJONOVNING O‘ZBEKISTONDA TARIX VA
ARXELOGIYA FANLARI RIVOJIGA QO‘SHGAN HISSASI 53-57

Aliqulov Ramazon

TOSHKENT VA FARG‘ONA VODIYSIDAGI DEHQON, CHORVADOR VA HUNARMAND
AHOLINING MADANIY, IJTIMOIIY, SIYOSIIY, IQTISODIIY ALOQALARNING
O‘ZBEK XALQINING ETNOGENEZIDAGI O‘RNI (QANG‘LI QABILASI MISOLIDA) 58-66

Abduraxmonov Adxamjon Soxodilla o‘g‘li

1946–1990-YILLARDA QO‘QON SANOATINING TRANSFORMATSIYASI 67-74

Tashqo‘lova Dilnoza Turaboy qizi

YANGI O‘ZBEKISTON VA XITOIY XALQ RESPUBLIKALARI IQTISODIIY
HAMKORLIGIDA “BIR MAKON-BIR YO‘L” TASHABBUSINING AHAMIYATI 75-78

Jabborov Qaxramon Jaxongir o‘g‘li

JULIYA KOHENNING XVIII-XX ASRLARDA SEFARD YAHUDIYLARINING IJTIMOIIY
HOLATIGA OID TADQIQOTLARI TAHLILI 79-83

<i>Dilfuza Muxammadinova Nasretdinova</i> TA'LIMNING TARAQQIYOT YO'LI	84-89
--	-------

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Ollanazarov Bekmurod</i> INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA TURISTIK XIZMATLAR SOHASIDA INVESTITSION FAOLLIKNI BOSHQARISH: NAZARIYA, AMALIYOT VA XORIJIY TAJRIBA	90-100
<i>Umronov Eldorbek Sodirovich</i> O'ZBEKISTONDA EKOTURIZMNI RIVOJLANTIRISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI VA ISTIQBOLLARI	101-107
<i>Tangirkulov Bekzod</i> TIJORAT BANKLARI MOLIVAVIY RESURLARINI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH	108-115
<i>Aymatov Sirojiddin To'raqul o'g'li</i> TRANSPORT TIZIMINING RAQOBATBARDOSHLIGINI BAHOLASH KO'RSATKICHLARI TIZIMI	116-125
<i>Ergashev Uyg'un Jabborovich</i> KAMERAL SOLIQ TEKSHIRUVI UCHUN ELEKTRON MANBASINING SHAKLLANISHI, SOLIQ TIZIMIDAGI QO'LLANILAYOTGAN DASTURIY MAHSULOTLARNING AHAMIYATI	126-131

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Nosirxo'jayeva Gulnora</i> AXBOROT VA "OMMAVIY MADANIYAT" XURUJINING DOLZARB MUAMMOLARI	132-136
<i>Panjiyev Suhrob</i> HAQIQATNING KOGERENTLIK XUSUSIYATLARINING YANGILANISHI	137-143
<i>Gadoeva Lobar</i> IJTIMOIY-FALSAFIY TADQIQOTLAR OBYEKTI SIFATIDA SOG'LOM TURMUSH TARZI .	144-148
<i>Djurayeva Nigora</i> SYSTEMIC ANALYSIS OF THE FORMATION OF COGNITIVE ASPECTS OF CONSCIOUSNESS OF THE PEOPLES OF CENTRAL ASIA	149-158
<i>Юлдашев Фаррух Абдурахманович</i> ПОНЯТИЕ ЭКЗИСТЕНЦИАЛИЗМА И ЕГО СТЕПЕНИ ИССЛЕДОВАНИЯ	159-167
<i>Mengliqulov Umid Mamadiyevich</i> MILLIY IDENTIFIKATSIYA MASALASINING TARIXIY-DINAMIK VA ZAMONAVIY KONTEKSTDA TAHLILI	168-173
<i>To'xtarov Ismatulla Murodovich, Ergashev Ulug'bek Adxamovich</i> MAG'RIBNI MAFTUN AYLAGAN MUTAFAKKIR	174-178
<i>Toirov Ilhom</i> IJTIMOIY-MADANIY TARAQQIYOT: SIVILIZATSION ASOSLAR VA YO'NALISHLAR	179-183
<i>Farxodjonova Nodira, Ergashev Ibodulla</i> GLOBALASHUV SHAROITIDA MILLIY O'ZLIKNI SAQLASH VA JAMIYAT BARQARORLIGI: JADIDLAR MEROSIGA IJTIMOIY-FALSAFIY NAZAR	184-188

<i>Ergashev Ozodbek Baxodurovich</i> YUNON MANTIQ ILMINING ARAB TILIGA TARJIMA QILINISHI VA ISLOM FALSAFASIGA KIRIB KELISHI	189-194
<i>Fayziyev Xurshid</i> VOLTER VA BAG'RIKENGLIK GENEZISI	195-199
<i>Sattorova Shalola</i> MIRZO ABDULQODIR BEDILNING ASOSIY FALSAFIY G'OYALARI	200-203
<i>Taylyakova Feruzaxon Sultanovna</i> TADBIRKOR VAZIFALARI VA SHAXSIY SIFATLARI	204-207
<i>Sadullayev Sardor Saydiganiyevich</i> INSON VA SAN'ATNING ARTUR SHOPENGAUER TA'LIMOTIDA ESTETIK TAFAKKUR PRIZMASIDA TAHLILI	208-215
<i>Vaxobova Dilfuza Roziqovna</i> ABU ABDULLOH RUDAKIY ADABIY-FALSAFIY MEROSINI O'RGANISHGA SINERGETIK USULDA YONDASHUV	216-219
<i>Yuldashxodjaev Haydar Hashimxanovich</i> MUSOXONXOJA DAHBIDIY ASARLARIDA USTOZNING SHOGIRDNI TANLASH VA UNI TARBIYALASHDAGI FALSAFIY G'OYALARI	220-224
<i>Umurzaqov Axmadjon Maxamadovich</i> INSON E'TIQODIDAGI O'ZGARISHLARNING METODOLOGIK ASOSLARI	225-231
<i>Teshayeva Gulchehra Murodovna</i> YANGI O'ZBEKISTONDA SHAXSNING RAQAMLI JAMIYATGA TRANSFORMATSIYALASHUVI	232-237
<i>Yusupova Ranaxon</i> IJTIMOIY MUHIT TEXNOGEN SIVILIZATSIYA VA AHLOQ MASALALARI	238-241
<i>Sharipov Abdukhakimjon Ziyotdinovich</i> SHARQ VA G'ARB TAFAKKURIDA FAROVON HAYOT TUSHUNCHASINING FALSAFIY TAHLILI	242-246
<i>Sultonova Shaxnoza</i> MUNAVVAR QORI MA'RIFIY-AXLOQIY QARASHLARINING FALSAFIY AHAMIYATI	247-251
<i>Dusmanov Sherzod Abduvaliyevich</i> JINOYATCHILIK – YOSHLAR AXLOQIY-MA'NAVIY BUZILISHLARINING MANBAI VA HOSILASI SIFATIDA	252-256
<i>Rajabboy Hasanov</i> FAROVON HAYOT MEZONI VA UNING JAMIYAT TARAQQIYOTIGA TA'SIRINING IJTIMOIY-FALSAFIY ASOSLARI	257-261
10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Boynazarov Zokir</i> TARIXIY YOZMA MANBALARDA SOMATIZMLAR VA INSON MANZARASI	262-274
<i>Yeshboyeva Matluba</i> MUHAMMAD YUSUF SHE'RLARI TARJIMALARIDA IBORALARNING BERILISHI ("KO'HNA QUDUQ" DOSTONI MISOLIDA)	275-279

<i>Azizaxon Rasulova</i> SINTAKTIK MAYDON KONSEPSIYASI VA UNING LINGVISTIK TALQINI	280-284
<i>Mamadkulova Kamila Abdukhaliqovna</i> THE IMAGE OF A LITERARY HERO OF THE "LOST GENERATION" IN THE WORK OF E.M. REMARQUE	285-290
<i>Naimova Parvina Rustamovna</i> ITALYAN VA O'ZBEK MULOQOT MATNI JARAYONIDA MULOQOTNING O'RNI VA AHAMIYATI. ITALYAN TILI VA O'ZBEK TILI VERBAL MULOQOT MATNIDA O'XSHASH VA FARQLI JIHATLARI	291-296
<i>Жабборовва Муслима Тохировна</i> ПРИМЕНЕНИЕ ТЕХНОЛОГИЙ ДЛЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ УНИВЕРСАЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ДЕЙСТВИЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ	297-301
<i>Xudoyberdiyeva Oyjamol, Jo'rayeva Komila</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA QADRIYATLAR IFODASI VA ULARNING TARJIMA MUAMMOLARI	302-306
<i>Ostonova Ramziya</i> LEXIC-SEMANTIC FIELD OF CONSTRUCTION TERMINOLOGY	307-311
<i>Qarshiyeva Tamara, Nabiyeva Sharifa, Samadova Charos va G'aniyeva Inobat</i> AMERIKA VA O'ZBEK ADABIYOTI MISOLIDA «UYG'ONISH VA MILLIY O'ZLIKNI ANGLASH» TAMOIYILLARINING QIYOSIY TAHLILI	312-316
<i>Sumbul Muxammedova</i> XORAZM DOSTONLARIDAGI AYRIM HIKMATLI JUMLALARNING SODDA GAP TAHLILI BO'YICHA IZOHI	317-322
<i>Abduqodirova Zebo Qodirovna</i> XXI ASR TILSHUNOSLIGIDA YANGI YO'NALISH SIFATIDA EKOLINGVISTIKA	323-331
<i>Murtozayeva Zarina Muxtor qizi</i> BADIY ADABIYOTLARDA KONSEPT VA KONSEPTASFERA FAOLLASHUVINING NAZARIY ASOSLARI	332-335
<i>Abiyatova Muslima Maratovna, Abdirasulov Bahodir</i> AUDIOVISUAL TRANSLATION: SUBTITLING AND DUBBING CHALLENGES	336-343
<i>Kayimova Mohinur Salokhiddin kizi, Bakiyev Faxriddin</i> COMPLEXITY OF CULTURE-SPECIFIC UNITS AND SEMANTIC AMBIGUITIES IN TRANSLATION	344-350
<i>Rasulova Nigora Kurbonovna</i> MASHRAB IJODIDA MULAMMA' ASARLAR TADQIQI	351-356

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Djumaniyozova Dilfuza, Matnazarova Muhayyo</i> IJTIMOIY XAVF GURUHIGA KIRUVCHI YOSHLAR MUAMMOLARINI HAL QILISHDA YURIDIK KLINIKANING AHAMIYATI	357-362
<i>Mirzaraximov Baxtiyor, Shokirov Boburjon</i> KIBERHUJUMLAR NATIJASIDA SHAXSIY VA DAVLAT SIRLARIGA XAVF SOLISH	363-367

<i>Baymurotov G'ayrat Panjiyevich</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA QONUNCHILIK TASHABBUSI HUQUQINI AMALGA OSHIRISHNING HUQUQIY ASOSLARI	368-376
<i>Esanova Shaxnoza</i> JINOYATGA TAYYORGARLIK KO'RISH VA SUIQASD QILGANLIK UCHUN JAVOBGARLIKKA OID RIVOJLANGAN DAVLATLAR TAJRIBASI	377-383
<i>Abduvaliyev Murodillo</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA QONUN BO'YICHA MEROS HUQUQINI TARTIBGA SOLISHNING XUSUSIYATLARI	384-388
<i>Koryog'diyev Bobur Umidjon o'g'li</i> TASVIRGA BO'LGAN HUQUQ: ANGLIYA VA NYU-YORK QONUNCHILIGI QIYOSIY TAHLILI	389-395
<i>Ismaylov Raxat</i> HUQUQNI SHARHLASH JARAYONINING ILMIY-NAZARIY TAHLILI	396-402
<i>Nabiyev Muhridin</i> INSON HUQUQLARI BO'YICHA MILLIY INSTITUTLAR FAOLIYATINING HUQUQIY ASOSLARI	403-406
<i>Kabulov Xojabay, Dauletbaeva Aynur</i> SHAXS SHA'NI VA QADR-QIMMATINING HUQUQIY HIMOYASI VA UNI BUZGANLIK UCHUN HUQUQIY JAVOBGARLIK ASOSLARI	407-412
<i>Utebaev Salamat, Kalbaeva Eldora</i> VOYAGA YETMAGAN YOKI MEHNATGA LAYOQATSIZ SHAXSLAR MODDIY TA'MINOTINING HUQUQIY ASOSLARI VA UNI BUZGANLIK UCHUN JAVOBGARLIK	413-418
<i>Begatov Jasurbek Numonjanovich</i> MEHNATGA OID MUNOSABATLARDI KAMSITISH UCHUN HUQUQIY JAVOBGARLIK MASALALARI	419-432
<i>Komilov Avazbek Bokijonovich</i> QONUN BUZILISHI, UNING KELIB CHIQISH SABABLARI VA BUNGA IMKONIYAT YARATIB BERAYOTGAN SHART-SHAROITLARNI BARTARAF ETISH TO'G'RISIDAGI PROKUROR TAQDIMNOMASINING MAZMUNI VA UNGA QO'YILGAN TALABLAR	433-441
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Gayupova Saodat Xamidovna</i> INDIVIDUAL YONDASHUV ASOSIDA ZAMONAVIY TALABA SHAXSINI SHAKLLANTIRISH MASALALARI	442-446
<i>Akimova Jumaxan, Isakova Malika</i> FIZIKA VA ASTRONOMIYANI O'QITISHDA STEAM TA'LIM TIZIMINING AHAMIYATI ...	447-452
<i>Абдуллаева Мавжуда Эргашевна</i> СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ В ПРОФИЛАКТИКЕ РАСПРОСТРАНЕННЫХ ДЕТСКИХ ЗАБОЛЕВАНИЙ: МЕТОДИКА ПРИМЕНЕНИЯ ПРОГНОСТИЧЕСКИХ КАРТ	453-460
<i>Mirkasimova Zilola Alisherovna</i> MULTIMEDIA – MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA BILINGVAL KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI VOSITASI SIFATIDA	461-464

<i>Xidirova Durдона Muxtorovna</i> SINERGETIK TA'LIM VA O'QUVCHI-QIZLARNI IJTIMOIIY-MADANIY MUNOSABATLARGA TAYYORLASHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	465-469
<i>Yazdonov Ulug'bek, Rashidova Madina</i> YOSHLARDA KASBIY BILIM VA KO'NIKMANI SHAKLLANTIRISHGA QARATILGAN ZAMONAVIIY KONSEPSIYALARDA ILGARI SURILAYOTGAN TA'LIMOTLAR	470-479
<i>Elmuratova Zamira</i> INTERACTIVE METHOD IN TEACHING ENGLISH	480-484
<i>Karimova Nilufar Ummatqul qizi</i> SOFT SKILLS IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES: BASES OF IMPROVEMENT OF STUDENTS' INTERPERSONAL AND COGNITIVE SKILLS	485-490
<i>Adilov Shodiyor</i> MUHANDISLIK GRAFIKASI VA DIZAYN FANLARINI INTEGRATSIYALASHDA "G'OYALARNING LOYIHALA" USULI	491-496
<i>Давыдова Руфина Артуровна</i> ПОНЯТИЕ «ДУХОВНЫЙ ГУМАНИЗМ» КАК ОСНОВОПОЛАГАЮЩЕЕ КАЧЕСТВО ГУМАННОГО ПЕДАГОГА	497-500
<i>Abdurazzaxov Abdurasul</i> SPORT-SOQ'LOMLASHTIRISH TURIZMI ASOSIDA TALABALARNING JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI	501-506
<i>Ergashev Tolif</i> O'QUVCHILARNING KARTOGRAFIK BILIMLARINI RIVOJLANTIRISHDA MATEMATIKA VA GEOGRAFIYA FANLARI INTEGRATSIYASINI TA'MINLASH	507-515
<i>Gaziev Baxromjon</i> CHAVANDOZLARNING JISMONIY VA TEXNIK-TAKTIK HARAKATLARINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI	516-523
<i>Madaminova Mavjuda Erkinovna</i> TALABALARNING TEXNIK IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI	524-529
<i>Kamalova Dilnavoz, Sattorova Aziza</i> FIZIKAVIIY MAYATNIK ORQALI OG'IRLIK KUCHI TEZLANISHINI ANIQLASHDA TALABALARNING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI	530-535
<i>Sobirova Saida Otabekovna</i> KASBGA YO'NALTIRISHNING ZAMONAVIIY MODELLARI	536-542
<i>Haqberdiyev Baxtiyor, Sotiboldiyev Amiriddin, Abdumutalibov Oyatillo</i> MUHANDISLIK GRAFIKASI VA TASVIRIIY SAN'AT, ARHITEKTURA VA DIZAYN (TEXNIK VA SAN'AT) FANLARINI O'ZARO INTEGRATSIYALASH	543-546

Received: 16 May 2025
Accepted: 1 June 2025
Published: 15 June 2025

Article / Original Paper

THE RENEWAL OF THE COHERENT CHARACTERISTICS OF TRUTH

Panjiyev Sukhrob

Termez University of Economics and Service,
Acting Associate Professor
of the Department of "Social Sciences" (PhD)
E-mail: suhrob.panjiyev@mail.ru

Abstract. This article examines the coherence theory of truth from the perspective of contemporary philosophical approaches. It focuses on the renewal of coherence characteristics, exploring how the criteria of consistency and logical harmony in determining truth have evolved. The study also considers various interpretations of truth across different historical and scientific contexts. The article highlights the relevance of the coherence approach in defining truth based on logical consistency and conceptual integration.

Keywords: truth, coherence theory, philosophy, logical system, consistency, contemporary approaches.

HAQIQATNING KOGERENTLIK XUSUSIYATLARINING YANGILANISHI

Panjiyev Suhrob

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
Ijtimoiy fanlar kafedrası v.b. dotsenti,
falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. Mazkur maqolada haqiqatning kogerentlik (moslik) nazariyasi zamonaviy falsafiy yondashuvlar nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Kogerentlik xususiyatlarining yangilanishi, ya'ni haqiqatni aniqlashda g'oyaviy va mantiqiy tizimlarning muvofiqligi qanday o'zgarayotganiga e'tibor qaratiladi. Shuningdek, haqiqatning turli zamon va ilmiy kontekstlarda qanday talqin qilinishi ko'rib chiqiladi. Maqola, mantiqiy yaxlitlik va izchillik asosida haqiqatni aniqlashda kogerentlik yondashuvining dolzarbligini yoritadi.

Kalit so'zlar: haqiqat, kogerentlik nazariyasi, falsafa, mantiqiy tizim, izchillik, zamonaviy yondashuv.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5I6Y2025N21>

Kirish. Haqiqatning klassik konsepsiyasining yo'nalishlaridan biri uni kogerent nazariya nuqtai nazaridan qayta ko'rib chiqishdan iborat bo'lib, haqiqat haqidagi masalalarni kogerentlik muammolariga, ya'ni o'zaro kelishuvga, bilimlarni ziddiyatsizligiga borib taqaydi. Klassik nazariya to'qnash kelgan bilimlarni haqiqatga mos kelishini va bu moslik kriteriyalarini o'rnatishdagi qiyinchiliklar bu nazariyaning manbasi bo'lib xizmat qildi. Haqiqatning kogerent nazariyasining ikkita asosiy varianti mavjud. Ulardan biri, bilimlarning kogerentligi sifatida haqiqat tushunchasini kiritadi, u haqiqatning avvalgi tushunchasi o'rniga taklif etiladi. Boshqa variant, haqiqatning klassik talqinini saqlab qolsa-da, shu bilan birga haqiqatga bilimlarni mos kelishi faqat kogerentlik orqali o'rnatilgan bo'lishi lozim, u haqiqat kriteriysi sifatida ifodalanadi. Kogerent nazariyaning birinchi variantining asoschilaridan biri Kant hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Kantning haqiqat muammolariga munosabatlari bir ma'nolilik va ketma-ketligi bilan farq qilmaydi. Bir tomondan, Kant o'zini haqiqatning

klassik konsepsiyasi tarafdori ekanligini tan oladi. Boshqa tomondan – tajriba natijalariga bilimlarni bir tomonlama mos kelishi mavjud emasligini, chunki tajribaning o'zi insonning mulohazalash faoliyati shakllariga bog'liq ekanligini ko'rsatishga harakat qiladi. Shunday qilib, Kantga ko'ra, haqiqatning mazmuni va mohiyatini belgilab beradigan, hissiy va mantiqiylikning birligi, o'zaro kelishuv mavjud. Bu moment Kant falsafasida ustuvorlik qiladi, natijada Kantning kogerent nazariyaning asoschisi sifatida tan olinishini umuman olganda to'g'ri deb hisoblash mumkin [2].

XX asrda haqiqatning kogerent nazariyasi neopozitivizmning ba'zi bir vakillari tomonidan, masalan, O.Neyrat tomonidan qayta tiklandi. Nazariyaning kogerent neopozitivistik versiyasi, faqat metafizika gaplarni real olam bilan taqqoslay oladi degan fikrdan kelib chiqadi; pozitiv ilm–fan bir taxminni boshqalari bilan taqqoslay olishi lozim. O.Neyrat nomi bilan bog'liq bo'lgan haqiqatning kogerent nazariyasi versiyasi boshlang'ich neopozitivizm inqilobi oqibatidir.

Ilmiy bilimlar protokolli gaplarga – kuzatuvlar haqidagi gaplarga olib keladi. Bu talqin, R.Karnapga tegishli bo'lib, O.Neyrat tomonidan tanqid qilingan edi. U toza protokolli gaplar mavjud emas, deb ko'rsatadi. Bu gaplar haqiqiy va yolg'on bo'lishi mumkin. Agar biror–bir protokollik gap qonunni ifodalaydigan nazariy gap bilan to'g'ri kelmasa, Karnap fikricha, bu ziddiyatni yengib o'tishning yagona usuli qonunni o'zgartirishdan iboratdir.

Neyrat fikricha, bunday vaziyatda nafaqat qonundan voz kechish imkoni mavjud, balki protokolli gapdan ham voz kechish mumkin. Ilmiy bilimlarni haqiqiyliqi, Neyrat fikricha, bu bilimlar haqiqatga mos kelishida yoki bilimlarning boshqa bir qismiga mos kelishida emas, balki bu barcha bilimlar o'zaro kelishilgan sistemani tashkil qilishidadir. Aynan mana shu o'zaro kelishilganlik, yoki kogerentlik xususiyati referent hisoblanadi va haqiqat tushunchasi unga tegishlidir. Haqiqatning kogerentlik nazariyasining ikkinchi variantini manbasi sifatida eleatlar falsafasini hisoblash mumkin. Parmenid va Zenon haqiqat tushunchalarini bilimlarni haqiqatga mos kelishi sifatida qabul qilishgan. Lekin ular, bu moslikni kuzatuvlar yo'li bilan emas, bilimlarni ziddiyatsizligini aniqlash orqali isbotlash mumkin, deb hisoblashadi. Ziddiyatli g'oya real olamda referentga ega emas. Shu bilan birga, g'oyaning ziddiyatsizligi voqelikni real holatini to'g'ri yozilishini kafolatlaydi [3].

Shu ratsionalistik ko'rsatmalarga muvofiq, Parmenid tabiatda bo'shliqning mavjudligi haqidagi fikr yolg'on, ya'ni haqiqatga to'g'ri kelmaydi deb hisoblar edi. Agar biz fanoni real deb qabul qilsak, u holda u fano bo'lmay qoladi. "Fano" g'oyasini tasavvurlarda ifodalab bo'lmaydi, shuning uchun unga real olamda hech narsa mos kelmaydi. O'xshash sxemaga muvofiq, Parmenid shogirdi Zenon harakatlanish g'oyasining chinligini inkor etgan, chunki bu g'oya yechimi topilmaydigan ziddiyatlarga olib keladi. Bu haqiqatning kogerentlik nazariyasining varianti ba'zi zamonaviy faylasuflar va mantiqchilar tomonidan bir qancha modifikatsiyalangan ko'rinishda qabul qilingan. Ularga masalan, N.Resher kiradi.

Resher haqiqatning korrespondentlik nazariyasini inkor etmaydi, uni haqiqat ta'rifi haqidagi masalalarga javob tariqasida eng yaxshi tuzilgan, deb hisoblaydi. Shuning uchun haqiqat tushunchasi shu nazariya doirasida qanday belgilansa, shundayligicha qabul qilinishi mumkin. Lekin, bu nazariya haqiqat kriteriysi masalalarida qiyinchiliklarga duch kelganligi tufayli, u kogerent konsepsiyaga o'z o'rnini bo'shatib berishi lozim. Kogerent nazariyani ishlashini Resher quyidagicha tasavvur qilgan. Misol uchun, bizda M ta empirik mulohazalar mavjud. Mulohazalar o'zaro bog'liq bo'lishi mumkin. Bunda ulardan birortasi haqiqiy bo'lishi

mumkin emas. U faqat haqiqiy mulohazalar uchun nomzod bo'ladi va o'zaro kogerentlik munosabatlari mavjud bo'lgan M to'plamdagi mulohazalarning N ta to'plamchasi uchungina haqiqiy mulohaza bo'la oladi. Kogerent nazariyaning maqsadi, haqiqiy mulohazalarni yolg'onlaridan farqlay olishdan iborat. Bu muammoning yechimi M to'plamdagi N ta to'plamcha kogerent mulohazalarni topishdan iborat. "Haqiqatga nomzodlar, – aniqlaydi Resher, – boshqa ko'p sonli empirik mulohazalar bilan mos kelishi tufayli haqiqat sifatida belgilanadi" [4].

Muhokama va natijalar. Empirik fanlarda qo'llaniladigan haqiqatning kogerent nazariyasini klassik nazariyaning raqobatchisi sifatida hisoblash mumkin emas. U klassik nazariyaning qiyinchiliklarini yengib o'tmasdan, uni yechimi yo'q muammolar bilan to'qnashtirib, battar qiyinlashtiradi. Biz ulardan ikkitasini belgilab o'tamiz: a) bu nazariya kogerentlik muammolarini mantiqan hal qilmoqchi. Lekin kogerentlik muammosi mantiqiy muammo sifatida juda murakkab. Uni faqat oddiy holatlarda hal qilish mumkin. Lekin u murakkab mantiqiy hisoblarda hal etib bo'lmaydi, ayniqsa fizika kabi fanda. B) kogerentlik mulohazalar sistemasini ichki xossasi sifatida ko'rib chiqiladi. Resher shunday yozadi: kogerent nazariyada ko'rib chiqilayotgan "Kogerentlik", bir mulohazalarni boshqalariga munosabatlari masalalariga tegishli, lekin reallik bilan yoki haqiqiylik faktlari bilan kogerentlik masalalariga tegishli emas. Lekin kogerentlikning bunday talqini doirasida bilimlarni ziddiyatsizligi qanday qilib ularni real olamga mos kelishini kafolatlaydi. Balki, ziddiyatsizlik sharti haqiqiylikning yetarlicha sharti bo'la olmas, chunki real olam haqidagi tasdiqlarning ziddiyatsiz sistemasining hammasi ham real olamga mos kelavermaydi. Undan tashqari, bu shartlar tabiiy fanlarga taalluqli bo'lib, masalan, fizikaga, har doim ham kerakli bo'lavermaydi. Biror nazariyaning ziddiyatliliigi uning yolg'onligidan darak bermaydi. U haqiqiy nazariya boshidan kechirayotgan vaqtinchalik qiyinchiliklarning ko'rsatkichi bo'lishi mumkin. Shunday qilib, haqiqatning kogerent nazariyasi tarafdorlari haqiqatning klassik konsepsiyasi to'qnash kelgan qiyinchiliklardan qutulish uchun kogerentlikka murojaat qildilar. Lekin ular tanlagan yo'l yanada kattaroq qiyinchiliklarga ega edi.

Haqiqat yoki yolg'onni aniqlash cheklangandir. Masalan, gapning ma'nosi va fikri orasidagi farqni aniqlab olish shunday gaplar ham bo'lishi mumkin ekanki, ularda fikr mavjud, lekin referent bo'lmaydi, deb tasdiqlashga imkon beradi. Bunday gaplarni biror tashqi reallikka taqqoslab (solishtirib) bo'lmaydi, binobarin korrespondentlik nazariyasiga ko'ra ularning haqiqiylikni ham, yolg'onligi ham aniqlab bo'lmaydi. Bunday gaplarga yozuvda qo'shtirnoq ichiga olinadigan bilvosita nutqni misol qilib ko'rsatish mumkin, ularda predmetlar to'g'risida emas, so'zlar, boshqa gaplar ifodalangan bo'ladi. Bunga o'xshash gaplarda biz «belgilarning belgilari» bilan ish ko'ramiz, ularda faqat fikr saqlanadi-yu, ma'no bo'lmaydi. Biz bunday gaplarni ularda mavjud bo'lgan fikrga ko'ra tushunishimiz mumkin, biroq referenti bo'lmagani uchun ularning haqiqiy yoki yolg'onligini tasdiqlay olmaymiz.

Referensiya tushunchasi tobora qat'iylashib borgani sari haqiqiymi yoki yolg'onni deb qaralishi mumkin bo'lgan gaplar doirasi ham torayib boradi. B.Rassel bu doiradan barcha fikrsiz gaplarni, yoki fikr bor, lekin aniq ifodalangan referenti bo'lmagan gaplarni chiqarib tashlashni tavsiya qiladi [8]. Albatta, shubhasiz qolgan gaplar bazis «atomar gaplar» to'plamini tashkil qiladi. Bunday gaplar doirasiga aniq ifodalangan referentlari bor gaplarga kiradi, shuning uchun ularning haqiqiylik yoki yolg'onligi klassik yo'l bilan, ya'ni ularni qandaydir elementar referentlarga – «atomlar faktlar»ga nisbat berib (muvofiqlash yo'li bilan) aniqlanishi mumkin.

Eng sodda gaplardan murakkab, «molekulyar gaplar» tuzilishi mumkin, bularning haqiqiyliги «atomlar» gaplarga sintaksis munosabatlariga qarab aniqlanadi. «Molekulyar gaplarning haqiqiyliğini aniqlash (verifikatsiya qilish) uchun ularni har biri o'zi anglatadigan faktlarga taqqoslanishi mumkin bo'lgan «atomlar gaplar»ga ajratiladi.

«Atomlar gaplar» va «atomlar fakt»larni o'zaro muvofiqligini aniqlash haqiqatni yakuniy (nihoyaviy) verifikatsiya (tasdiqlash) qilish bo'ladi. Bunda Rassel haqiqiylik munosabatini sababiylik munosabatiga yaqinlashtiradi. U shunday mulohaza qiladi: «Bu A dir» degan tipdagi gap «A ni bildirgani tufayli shunday», ya'ni fakt bo'lgani uchun shundayligini bildiradi haqiqiy sanaladi [8]. Bu yerda «fakt» deb mantiqdan tashqari, biz uni shunday deb qabul qilamizmi, yo'qmi qat'iy nazar mavjud bo'lgan bir narsa tushuniladi. Rassel bu tushunchaga juda keng ma'no berib, uni biror ahvol (sharoit) yoki voqea tushunchasiga tenglaydi.

Rasselning «atomlar faktlar» nazariyasini o'zining «mantiqiy – falsafiy traktat» asarida Vitgenshteyn rivojlantiradi. Olamni u «faktlar to'plami, majmui» deb tushunadi, bu elementar faktlarga to'g'ri keladigan haqiqiy gaplarni to'la majmui olam to'g'risidagi haqiqiy bilimning mutlaqo to'liq manzarasidir. To'g'ri, verifikatsiya qilinadigan (haqiqiy yoki yolg'on deb ajratiladigan) gaplar ro'yxatiga ma'nosiz iboralar, bilvosita gap iborolari va umuman referentlari bo'lmagan (shu qatorda falsafaning mazmunini tashkil qiluvchi barcha gaplar) gaplar kirmaydi. Lekin bu ro'yxatga kiradigan elementlar gaplarning haqiqiyliги yoki yolg'onliги nihoyatda qat'iy va bir qiymatli aniqlanishi mumkin.

«Mantiqiy atomizm» strategiyasining mohiyati quyidagicha. Faraz qilaylik, olamning obrazini oppoq tekislikka noto'g'ri shakldagi qora dog'lar bir tekis bo'lmagan holda sachratilgan ko'z oldimizga keltiraylik. Bunday tekislikni yoki uning bir bo'lagini aniq va to'liq tasnifini berish ancha qiyin. Biroq tekislikni ko'plab kichik yacheykalarga bo'lib tashlasak, ularning har biri to'g'risida u qora yoki oq ekanligini mutlaqo aniq aytish mumkin. Natijada «agar barcha elementar gaplar berilgan hamda ulardan qaysi biri haqiqiy, qaysi biri yolg'on ekani ko'rsatilgan bo'lsa, olam to'liq holda tasnif qilinishi mumkin» [5].

Korrespondentlik nazariyaning biz yuqorida bayon qilgan modifikatsiyalari u yoki bu darajada haqiqiy mulohazalar referensiyasi muammosi atrofida guruhlariga ajraladi. Rasselning ko'rsatishicha, bizning gaplarimizni haqiqiy qiladigan voqealarni identifikatsiya qilish – bu sof grammatika masalasi emas. «Venera mavjuddir» degan gapni «tonggi yulduz – kechki yulduzning o'zi» degan haqiqiy ayniy gap bilan verifikatsiya qilinishi mumkin. Agar Veneraning mavjudlik faktini tongi va kechki yulduzning ayniligi verifikatsiya qilsa u holda gap voqealar haqida balki boshqa turdagi faktual mohiyat haqida boradi. Bu yerda narsalar, faktlar qandaydir mantiqdan tashqari komplekslardir deb faraz qilishga to'g'ri keladi va Rassel o'zining keyingi ishlarida faktlar – o'ziga xos metafizik mohiyatlardir, deb tan olishga majbur bo'lgan edi.

Frege haqiqiy fikrni fakt deb atagan edi. Fikr bu o'ylash natijasida paydo bo'ladi. Agar biz R deb o'ylasak, bu degani R- fikr va shu bilan birga, faktdir. Biroq haqiqat bu fikrlanayotgan va qandaydir boshqa, «R ni» tasdiqlovchi orasidagi munosabatdir. U holda fikr qilinayotgan narsa faktdan nimasi bilan farq qiladi va nimalari bilan ular muvofiq kelishini aniqlashga to'g'ri keladi. Biroq, elementar gaplarni obyektiv dunyosining biror fazo – vaqtli faktlari bilan taqqoslashda biz yuqorida ko'rsatib o'tgan fikr qilinayotgan va moddiy narsaning turli – tuman ekanligidan iborat muammo yuzaga keladi.

Falsafada haqiqatning kogerentlik nazariyasi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki bilim va uning predmeti prinsip jihatidan turli – turli narsalar ekanini O.Neyrat yechishga urindi. U bilish munosabati – bu korrespondensiya (tashqi narsaga nisbatlash) emas, kogerensiya (ichki muvofiqlik) deb faraz qildi. U Arastuning haqiqatni klassik talqin qiluvchi muvofiqlikdan voz kechishni taklif qiladi va Leybnisning haqiqiy bilimning ichki ziddiyatsizligi to'g'risidagi g'oyalariga tutashadigan g'oyani ilgari suradi [10].

Haqiqatlikka da'vo qilinadigan mulohaza uning o'zining tabiatidan boshqacha tabiatli qandaydir bo'lmasin mohiyatlar bilan taqqoslanmasligi (solishtirilmaligi kerak. Mulohaza faqat mulohaza bilan «taqqoslanishi mumkin, kechinmalar» bilan ham, «dunyo» bilan ham va yana nimalar bilan ham taqqoslanmasligi kerak. Har qanday yangi ibora tasdiqlanib bo'lgan da'volarning butun kompleksi bilan butun mavjud bo'lgan bilim sistemasi bilan solishtirilishi kerak. Sistemaning ichki bog'langanligi, ziddiyatsizligi (kogerentligi) kriteriysi bu sistemani tashkil qilgan har bir sistemaga tegishli fikrga ham, bir butun sistemaning o'ziga ham yagona kriteriydir.

Umuman olganda o'z ichida muvofiqlashgan «kogerent» bilim sistemasi haqiqat tushunchasi nisbat qilinadigan sistemadir. Bu yerda kogerensiya nazariyasi klassik korrespondentlik nazariyasiga o'xshaydi. Biroq bu yerda ziddiyatlarni bartaraf qilish «sistemaga yangidan kiritilayotgan da'voni o'zgartirish yoki rad etish hisobigagina bajarilmaydi. Avval qaror topgan sistemaning o'zini ham o'zgartirish mumkin.

Kogerentlik – korrespondensiyaning xususiy holdir. Masalan, haqiqatning kogerent nazariyasini taklif qilar ekan, uning yordamida Neyrat klassik nazariyaning referent munosabatlar mohiyatini aniqlash bilan bog'langan paradokslarni bartaraf etishni ko'zda tutgan edi. Biroq bu yerda ham o'ziga xos qiyinchiliklar yuzaga keladi, kogerensiyaning o'zi esa yaqindan o'rganilganda odatdagi Arastu korrespondensiyasiga yaqin ekan.

Kogerensiya nazariyasiga muvofiq «fakt» — bu biluvchi subyektning haqiqiy deb tan olgan narsalaridir. Bunda subyektning mavjud bo'lgan ishonchlari sistemasi (birgalikdagi) ichki kelishilgan sistema deb qaraladi. Biroq ishonchlar sistemasi turli odamlarda turlicha bo'lib, muvofiqlanmagan bo'lishi ham mumkin. Bunda shunday savol kelib chiqadi, haqiqatlikka da'vo qilinayotgan sistemalardan qaysi biriga nisbatlanadi? Agar bu qiyinchilikni ilmiy bilim sistemasining intersub'yektivligiga tayanib bartaraf etish mumkin bo'lsa, «da'vo – holda qanday bo'ladi? Muvofiqlik bo'lmaganda nimani o'zgartirish kerak bo'ladi, va eng asosiysi, uni bartaraf qilishda nima «hal qiluvchi» o'rin egallaydi.

R.Karnap bunday hal qiluvchi o'rinni imtiyozli «hisobot» yoki «protokol» (bayoniy) gaplar guruhiga berishni taklif qiladi, qolgan boshqa gaplar ana shu gaplarga muvofiqlashishi kerak. Biroq Karnapning fikriga ko'ra, kuzatishlarni bayon qiluvchi bunday gaplar nazariy qurilmalarni haqiqatligini aniqlovchi ishonchli kriteriy bo'la olmaydi, chunki kuzatish natijalarining o'zi nazariyaga bog'liq bo'ladi [6].

Bu muammoni yechishning boshqa yo'li eleatlar falsafasiga borib taqaladi, ular nimaniki mulohaza qilishda ziddiyat bo'lmasa, u borliq bo'la olmaydi, deb tasdiqlar edilar. Masalan, borliqmaslik g'oyasining o'z – o'ziga zidligidan Parmenid shunday xulosa qiladi: borliqmaslik haqidagi fikrning referenti yo'q, shuning uchun u noto'g'ri (yolg'on) fikrdir. XX asrda amerikalik faylasuf N.Resher Parmenid fikrining bir muncha modifikatsiyalangan variantini beradi: u da'voning (gapning) haqiqiy bo'lishini tekshirish kriteriysi sifatida o'zaro kogerentlik munosabatlarining kengligini, ya'ni haqiqiylikni da'vo qilayotgan iloji boricha ko'p sondagi

empirik mulohazalarga muvofiq kelishini ilgari suradi. Biroq bunda Resher o'z konsepsiyasiga ko'ra, kogerentlik faqat bir gapning boshqasiga munosabati bilan aniqlanadi desa-da, bu konsepsiya asosida Parmenidning o'z – o'ziga zid fikr haqiqiy bo'la olmaydi, chunki uning referenti yo'q degan g'oyasiga tayanadi [7].

Falsafada haqiqatning semantik nazariyasi ham muhim o'rinni egallaydi. Jumladan, A.Tarskiy tomonidan ishlab chiqilgan, u asosan «yolg'onchi paradoks»ni bartaraf qilishga qaratilgan. Shuni aytish kerakki, Tarskiy nazariyasi umumfalsafiy bo'lishdan ham ko'ra maxsus mantiqiy nazariyadir, unda haqiqat sohibi gapda ifodalangan mulohaza bo'ladi [9]. Gapga ikki xil yo'nalishda qarash mumkin: muayyan ma'noni tashuvchi va “o'z o'zining nomini ifodalovchi”. Mantiqda bu narsa atamani esga tushirish yoki undan foydalanish orasidagi farqqa mos keladi. Esga tushirish – atamani o'zining o'z nomi sifatida ishlatishdir; foydalanish – bu atamani real dunyoga biron voqeani belgilash uchun ishlatish. Masalan, «qor — oq» («qor — oq») qorning oqligini tasdiqlovchi gapga tegishli, ikkinchisi (qor-oq) qorning o'ziga tegishli va uning aynan oqligini tasdiqlaydi. Shunday qilib, mazkur konkret holga qo'llaydigan bo'lsak, haqiqatni aniqlash shunday yozilishi mumkin: «qor — oq» haqiqiy mulohaza, agar va faqat «qor — oq» bo'lsa, yoki umumlashgan shaklda «R» — haqiqiy, agar va faqat R bo'lsa».

Bu ta'rif haqiqatning muvofiqlik klassik konsepsiyasini intuitiv tasavvurining mantiqiy eksplikatsiyasi, aniqlanishidir. Keyingi qadam «yolg'onchi paradoks» singari semantik paradokslarning yuzaga kelishi imkoniyatini bartaraf qilishdir. Tabiiy tilda mazmunli ifodalar, bu ifodalarning nomlari va ularning semantik xarakteristikalarini («haqiqiy» yoki «yo'qmi») teng asoslarda qo'llaniladi, va bu narsa o'zi referent bo'lgan gaplarning paydo bo'lishiga, ularning semantik paradokslarni yuzaga keltirishiga olib keladi.

O'z – o'zidan referentlik hodisasini yo'qotish uchun Tarskiy obyektlar haqidagi mulohazalarni bu mulohazalarning haqiqiylik shartlari haqidagi mulohazalardan (gaplardan) farq qilishni tavsiya qildi. Obyektlar haqidagi mulohazalarni alohida formallashtirilgan «obyektga xos til»da olib borish kerak, bu tilning lug'atiga o'z – o'zidan referent mulohazalarning paydo bo'lmasligi uchun semantik munosabatlarni xarakterlovchi gaplar ham, atamalar ham kirmasligi kerak. Obyektga xos til iboralarining haqiqiylik shartlarini alohida «metatil»da muhokama qilish kerak, bu til endi butun obyektga xos tilni, undagi gaplarning nomlari, va atamalarini o'z ichiga olishi kerak, chunki ular «faktlarga muvofiq», «haqiqiy», «yolg'on» va shu kabi semantik munosabatlarni bildiradi.

Bir tilda belgilangan (metatilda) shakllangan haqiqiylik shartlarini aniqlash boshqa til (obyektivlik tili) dagi iboralarining haqiqiylikni aniqlash uchun qo'llaniladi. Ana shu yo'l bilan aniqlangan haqiqiylik boshqa biror tilda emas, aynan obyektivlik tilidagi haqiqat bo'ladi. Obyektivlik tilining metatildan ajratilishini hisobga olib, haqiqatni semantik aniqlash shakli biz yuqorida ko'rgan: «Obyektga xos tilda» «R» haqiqiy, agar va faqat R bo'lsa» ko'rinishiga keladi.

Bugungi texnologiyaning rivojlanishi tufayli his-tuyg'ularni qanday qilib “tashqi dunyo» yoki «materiya»siz juda real tarzda boshdan kechirish mumkinligi haqida turli xil misollar mavjud. Xususan, so'nggi yillarda shakllangan “virtual voqelik” tushunchasi bu borada ancha ishonchli dalillarni keltirmoqda.

Virtual haqiqat, eng oddiy ko'rinishida, kompyuterda “haqiqiy dunyo” sifatida jonlantirilgan uch o'lchamli tasvirlarni ayrim qurilmalar yordamida odamlarga ko'rsatishdir. Bugungi kunda ko'plab sohalarda turli maqsadlarda qo'llaniladigan ushbu texnologiya «sun'iy haqiqat», «virtual olamlar», «virtual joylar» deb ham ataladi. Virtual haqiqatning eng muhim

xususiyati shundaki, odam maxsus vositalardan foydalangan holda ko'rgan narsasini haqiqat deb o'ylaydi. Shu sababdan so'nggi yillarda virtual reallik iborasining inglizcha ekvivalenti boshida "immersive" so'zi ham qo'llanilmoqda va bu so'zning ma'nosi "immersion"dir.

Virtual dunyoni yaratish uchun zarur bo'lgan vositalarda ishlatiladigan tizim beshta sezgimiz uchun ishlatiladigan tizimdir. Misol uchun, foydalanuvchi qo'lga kiygan qo'lqop ichidagi mexanizmning ta'siri tufayli barmoq uchiga ba'zi signallar beriladi va bu signallar miyaga uzatiladi. Miya bu signallarni ajratganda, bu odam atrofida bo'lmaganida, ko'tarilgan naqshli, yuzasida ko'plab chuqurchalar va o'simtalar bo'lgan shoyi yoki guldonga tegayotganini his qiladi.

Virtual haqiqatdan foydalanishni boshlagan muhim sohalardan biri bu tibbiyot sohasidir. Michigan universitetida ishlab chiqilgan texnika bilan tibbiy nomzodlar va ayniqsa tez yordam xodimlari sun'iy operatsiya xonasida o'qitiladi. Ushbu ilovada xonaning pol va devorlarida operatsiya xonasi tasvirlari, operatsiya xonasining markazida esa operatsiya stoli va "bemor" tasvirlangan. Shifokor nomzodlari uch o'lchamli ko'zoynak taqib, ushbu virtual bemorni operatsiya qilishni boshlaydilar. Keyingi sahifadagi rasmlardan ma'lum bo'lishicha, bu rasmni ko'rgan odam qaysi biri haqiqiy, qaysi biri virtual ekanligini ajrata olmaydi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, haqiqatni semantik aniqlashning asosiy natijasi uning korrespondentlik nazariyasidagi «yolg'onchi paradoks»ni yo'qotishga xizmat qildi va bunda biror tildagi iboralarning haqiqiyliги muammosini aynan shu til doirasida yechish mutlaqo mumkin emasligini mantiqiy isbotlash bo'ldi. Biroq haqiqat nazariyasidagi boshqa muhim muammoni – cheksizlikka regress muammosini semantik nazariya bartaraf qilmaydi, biroq uni birmuncha boshqa shaklga keltiradi.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Karimov. I.A. O'zbekiston XXI bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. – T: "O'zbekiston" nashr, 1997. – 113 b.
2. Karimov.I. O'zbekiston XXI bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. – T.: "O'zbekiston" nashr., 1997. – B. 112-113.
3. Panjiyev, S. (2022). The relevance of the philosophical comprehension of truth. Asian Journal of Multidimensional Research, 11(12), 195-197.
4. Вернадский В.И. Начало и вечность жизни. – М., 1989. – С.136.
5. Витгенштейн Л. Логико – философский трактат. // Витгенштейн Л. Философские работы. Ч.1.М., 1994. – С. 30.
6. Карнап Р. Значение и необходимость. Исследование по семантике и модальной логике. М. ЛКИ 2007г. 384 с.
7. Поппер К. и др. Эволюционная эпистемология и логика социальных наук: Карл Поппер и его критики. / Пер. с англ. - М.: УРСС, 2000. – С. 464.
8. Рассел Б. Человеческое познание, его сфера и границы. - М.: Институт общегуманитарных исследований, 2001. – С.56.
9. Тарский А. Понятие истины в языках дедуктивных наук // Философия и логика Львовско-Варшавской школы. М.: РОСПЭН, 1999.
10. Хайдеггер М. Учение Платона об истине // Историко-философский ежегодник. 1986. М.: Наука, 1986. С. 255—275.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 6 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).